

PILIE TINĖS VISUOMENĖS ORGANIZACIJŲ PASIŪLYMAI DĖL PRIEIGOS PRIE DUOMENŲ, SAUGOMŲ (VIEŠUOSE) VALSTYBĖS REGISTRUOSE

2024 m. sausio 2 d.

Mūsų pasiūlymai grindžiami požiūriu, kad „visuomeninio sargo“ (*angl. public watchdog*) funkcija mūsų visuomenėje yra svarbi, siekiant stiprinti demokratiją, skaidrumą valstybės valdyme ir nacionalinį saugumą, ypač atsižvelgiant į dabartinę geopolitinę situaciją. Šiai funkcijai atlikti yra būtina laisva prieiga prie duomenų. Valstybės, kurios supranta visuomenės intereso svarbą, turi sudaryti sąlygas šį interesą ginti, suteikdamos laisvą prieigą prie valstybės registruose sukauptų duomenų.

„Visuomeninio sargo“ funkciją atlieka žurnalistai ir šia veikla užsiimančios pilietinės visuomenės organizacijos (toliau - PVO). Europos Sąjungos Teisingumo Teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį (sujungtoje „Liuksemburgo“ byloje Nr. C-37/20 ir C-601/20), kad šią svarbią funkciją atlieka ir teisėtą interesą gauti valstybės registruose kaupiamus duomenis turi ne tik žurnalistai, bet ir tam tikros PVO. PVO teisėtą interesą į laisvą prieigą prie valstybės registruose kaupiamų duomenų pabrėžiamas ir 2023 m. balandžio mėn. 19 dienos Europos Parlamento pozicijoje dėl pinigų plovimo prevencijos direktyvos tobulinimo. Europos Komisijos 2023 m. gegužę pateiktame siūlyme dėl Korupcijos prevencijos direktyvos taip pat pabrėžiamas reikšmingas PVO, kaip „visuomeninio sargo“, vaidmuo užtikrinant teisinės valstybės principus ir prisidedant prie to, kad pažeidėjai būtų išaiškinti ir atsakyti, o laisva prieiga prie viešajam interesui svarbių duomenų įvardinta kaip esminė korupcijos prevencijos priemonė.

Lietuvoje laisva (nemokama) prieiga prie tam tikrų valstybės registru ir jų duomenų šiuo metu suteikta tik žurnalistams. Mūsų požiūriu tokia valstybės pozicija yra nenuosekli, nesuteikia būtinų įrankių PVO atlikti „visuomeninio sargo“ funkcijų.

Ką siūlome?

Pilietinės visuomenės organizacijoms, vykdančioms „visuomeninio sargo“ funkciją, suteikti tokią pačią teisę kaip ir žurnalistams neatlygintinai gauti VĮ Registrų centro tvarkomus duomenis, kaupiamus JAR, JADIS ir NT registruose ir informacinėse sistemose.

Pilietinės visuomenės organizacijoms, vykdančioms „visuomeninio sargo“ funkciją, kaip ir žurnalistams, **suteikti teisę** neatlygintinai, **atsižvelgiant į būtinumo ir proporcingumo (duomenų būtinybės tikslo ir apimties požiūriu) principus**, gauti VĮ Registrų centro tvarkomus duomenis, kaupiamus JAR, JADIS ir NT registruose ir informacinėse sistemose.

Kas turėtų teisę gauti tokius duomenis?

Nevyriausybines organizacijas, kurios atitiktų žemiau nurodytus kriterijus:

- 1) **Organizacija užsiima veikla**, susijusia su korupcijos prevencija, pinigų plovimo, kitų nusikaltimų prevencijos, politinių, ekonominių, socialinių ir geopolitinių procesų stebėseną ir analizę;
- 2) Juridinių asmenų registre įregistruota žyma „Nevyriausybė organizacija“;

3) Juridinių asmenų registruoti teisės aktų nustatyta tvarka yra pateikusi dviejų praėjusių finansinių metų veiklos ataskaitas ir metinių finansinių ataskaitų rinkinį (jei įstaiga veikia mažiau nei dvejus metus - taikomas atitinkamai trumpesnis laikotarpis);

4) Nėra bausta už tyčinį asmens duomenų tvarkymo pažeidimą ar nuo **sprendimo nubausti už tokį pažeidimą** yra praėję **bent** vieneri metai.

Prieigos prie duomenų modeliai:

- organizacijų akreditacija tam tikram laikotarpiui (pvz. 3 metams)
- vienkartinė prieiga

Akreditacijos ir duomenų suteikimo procedūros gairės

Kreipdamasi dėl duomenų suteikimo, neakredituota organizacija pateikia:

- 1) atitikimą reikalavimams pagal aukščiau nurodytus punktus įrodančius dokumentus (veiklos pobūdžiui pagrįsti – įstatus ir anksčiau atliktų tyrimų, analizių, susijusių su minėta veikla, aprašymą);
- 2) pagrindimą, kad prašomi duomenys būtini ir proporcingi tyrimo tikslo ir duomenų apimties požiūriu.

Akredituota organizacija, kreipdamasi su prašymu suteikti duomenis, pateikia tik prašymą, kuriame pagrindžia prašomų duomenų būtinumą ir proporcingumą tikslo ir apimties požiūriu.

Sprendimų dėl akreditacijos ir prašymų tenkinimo priėmimas

- Paskirtasis Teisingumo ministerijos ar VĮ Registrų centro darbuotojas atlieka vertinimą, jo sprendimą tvirtina jo viršininkas.
- Prieš priimdamas sprendimą, darbuotojas iš besikreipiančios organizacijos gali prašyti papildomų paaiškinimų ar dokumentų.
- Taip pat darbuotojas gali konsultuotis su akreditacijos jau turinčiomis organizacijomis.

Kada tokia teisė būtų prarandama (kontrolės mechanizmas)?

Akreditacijų kontrolė vykdoma iš esmės per akreditacijų cikliškumą. Taip pat akreditacija gali būti panaikinta išsiaiškinus, kad PVO nebeatitinka keliamų reikalavimų.

Prašymo pagrindu gautų duomenų panaudojimo kontrolė – už netinkamą panaudojimą atsako duomenis gavęs subjektas. Jei į atsakomybės procesą įtraukiama Teisingumo ministerija ar Registrų centras, jų įsitraukimas apsiriboja parodant, kokio prašymo ir kokių kitų atitiktą formaliesiems reikalavimams parodančių dokumentų pagrindu buvo suteikti duomenys.

Aukščiau pateiktus siūlymus grindžiame šiais argumentais:

- Demokratinėse valstybėse **pilietinės visuomenės, viešosios politikos** organizacijos ir įstaigos vaidina svarbų vaidmenį ginant viešąjį interesą - atlieka visuomenei svarbius tyrimus, analizes. Jų veikloje neatlygintina prieiga prie viešųjų duomenų sudaro galimybę rengti duomenimis grįstas įžvalgas ir rekomendacijas.

- Pilietinės visuomenės organizacijos, veikdamos dėl visuomeninio intereso, dalyvauja viešųjų sprendimų priėmimo procesuose ir teikia siūlymus, valstybės institucijoms ir visuomenei suteikia atvirą, nemokamą prieigą prie savo tyrimų rezultatų, tačiau joms nesuteikiama neatlygintina prieiga prie VĮ Registrų centro duomenų. Kai kurios viešuosius duomenis organizacijos gali gauti iš atskirų šaltinių nemokamai (teikdamos užklausas atskiriems subjektams), tačiau tai reikalauja papildomų tiek pilietinės visuomenės organizacijų, tiek ir viešojo sektoriaus įstaigų išteklių, nepaisant to, kad VĮ Registrų centras tokius duomenis turi ir gali suteikti prieigą prie jų, mažindamas perteklines proceso sąnaudas. Dažnai PVO tiesiog negauna duomenų ir negali tinkamai atlikti savo funkcijų.
  - Pavyzdžiui, VŠĮ „Transparency International“ Lietuvos skyrius 2022 m. teikė prašymą Registrų centrui duomenims apie savivaldybių valdomų įmonių (SVĮ) vadovus gauti, siekdama atnaujinti www.manovalstybe.info duomenis. Buvo prašoma visų SVĮ vadovų vardų ir pavardžių bei vadovavimo laikotarpio per pastaruosius kelerius metus. Jų nemokamai negavo, todėl šią informaciją rinko iš viešai prieinamų šaltinių, pirmiausia jų ieškodami pačių įmonių puslapiuose.
  - VŠĮ „NVO teisės institutas“ 2022 m. teikė prašymą Registrų centrui pateikti informaciją, kiek šiuo metu yra neliečiamąjį kapitalą valdančių labdaros ir paramos fondų. Šios informacijos reikėjo siekiant analizuoti neliečiamojo kapitalo fondų veiklą Lietuvoje bei tobulinti jų teisinį reguliavimą. Registrų centras atsisakė pateikti šią informaciją nemokamai. Negavus informacijos, NVO teisės institutas nepateikė siūlymų dėl neliečiamąjį kapitalą valdančių labdaros ir paramos fondų reglamentavimo tobulinimo.
  - Dalyje tyrimų Debunk.org analizuoja didelius kiekius įmonių ir asmenų duomenų, kaip, pavyzdžiui, šiame tyrime, kurį atliko kartu su LRT tiriamųjų žurnalistų komanda: www.lrt.lt/naujienos/lrt-tyrimai/5/1700792/lrt-tyrimas-lietuvos-penktoji-kolona-rusijos-propaganda-platina-seimos-gynejai-sektos-ir-knygu-apie-stalina-leidejai. Nemokama prieiga prie šiame rašte įvardintų duomenų svarbi analizuojant dezinformacijos skleidėjų tinklus ir veikimo principus bei siekiant atsakyti į tokius klausimus, kaip: kokie asmenys valdo įmones, kurios dalyvauja dezinformacijos skleidime ar amplifikavime, kokios sąsajos tarp įmonių, jų savininkų, akcininkų.
- Nemokama prieiga prie Registrų centro duomenų paskatintų nevyriausybines organizacijas, užsiimančias analitine veikla, aktyviau ginti viešąjį interesą, naudojant tikslesnius duomenis iš pirminių šaltinių, užtikrintų ekonomiškai racionalesnį kaštų panaudojimą.
- Formalieji reikalavimai besikreipiančioms organizacijoms suformuluoti atsižvelgiant į reikalavimus, keliamus organizacijoms, siekiančioms viešosios naudos nevyriausybines organizacijos statuso (Nevyriausybinių organizacijų plėtros įstatymo 8 str.).

VŠĮ „Transparency International“ Lietuvos skyrius

VŠĮ „NVO teisės institutas“

VŠĮ „Debunk EU“

Nacionalinis švietimo NVO tinklas

Nacionalinė Nevyriausybinių Vystomojo Bendradarbiavimo Organizacijų Platforma

VŠĮ „Žmogaus Teisių Stebėjimo Institutas“

Politikos stebėsenos tinklas „Žinau, ką renku“